

SPRÅKLIG SAMLING

Med Aftenposten mot ei samnorsk framtid

et skib skip som ... lovnad ... ymse ... høve

... andre vilkår

nu nå efter etter sneen snøen ...

vort Sprog språket vårt

velpleiet velpleid ...

... på trappa si

... ikkje eit valg ...

piken jenta i hytten hytta

Kongens gravferd ...

- Hva kan DU gjøre for LSS?
- Mer om samlenormalen
- Globalisering og språklig avmakt
- Skrevet, skreve eller skrivi?
- Er «vårt sprog» avskaffet?

Aftenposten

Aftenposten er et stadig tilbakevendende tema her i bladet. Vi har påpekt flere ganger at de er blant verstingene når det gjelder språksensur. Innsendt stoff med fullt lovlige, men «radikale» former blir omhyggelig retta til mer salonsfähig stil. Samtidig slipper pussig nok kronikker på nynorsk i alle varianter gjennom, inkludert ganske «samnorsk» nynorsk med bokmålsformer som ikke er tillatt i nynorsk rettskriving. Flere andre aviser følger samme linje som Aftenposten, med det resultatet at en som bare leser f.eks. Aftenposten, VG og Drammens Tidende lett kan tro at det ikke er noen som bruker radikalt bokmål i det hele tatt. Men det er det jo så absolutt, de syns bare ikke i akkurat disse avisene.

Til tross for denne språklige ufriheta trenger det ikke se så mørkt ut, snarere tvert imot. Aftenposten er en ganske god indikator på hva som er stoda blant konservative språkbrukere, og derfor også til dels en indikator på hvor norsk språk beveger seg i det store og hele, ettersom det er snakk om en ytterkant de fleste holder seg innafor. Da er det interessant å se at Aftenposten kanskje er de som har endra språket sitt mest de siste tiåra, og det i retning *bort fra* det konservative riksmålet. Det er ikke særlig lenge sia faneord som *nu*, *sne* og *etter* blei tilvist plass i sylinderarkivet. Mer subtile endringer i syntaks, ordforråd og til og med bøyingsformer har det kanskje vært mest av, men de merkes vel ikke godt nok til at det vekker særlig oppsikt. Det vil være få som nå reagerer på former som *jenta*, *landet vårt*, *vilkår*, eller *levd* der det før måtte hete *piken*, *vårt land*, *betingelse* og *levet*.

Mest interessant er det å følge med på utviklinga i nettutgava av avisa. Den har sin egen redaksjon, men er gitt ut av Aftenposten A/S, og har mye av det samme stoffet som den trykte utgava. Men på nettet er det en helt annen form for språklig frihet som gjelder enn den «friheta» som papirutgava bruker til å tvinge gjennom konservativt språk etter eget forogdtbefinnende. På nettet slipper nemlig det meste gjennom, også i bokmålet. NTB-meldinger blir ikke utsatt for noe talibansk hunkjønnsforbud her, og leserinnlegg i de ganske så aktive nettdebattene blir naturlig nok ikke korrigert i det hele tatt, i alle fall ikke så vidt vi kan se. Mest merkverdig er det kanskje at Aftenposten sine egne journalister også ser ut til å nyte en langt større grad av språklig frihet på nett enn på trykk. Og den blir ikke akkurat brukt til å skrive *mer* konservativt.

Aftenposten – venn eller motstander i språkdebatten? I et mindre perspektiv er Aftenposten definitivt en motstander, eksemplifisert ved den språklige sensuren og personifisert ved Per Egil Hegge, som har markert seg som språkkonservativ både som i avisa og i Språkrådet. Men i et større perspektiv ser det slett ikke så ille ut. Om utviklinga fortsetter i samme retning og tempo kan vi kanskje se fram mot ei samnorsk framtid i regi av Aftenposten? ■

SPRÅKLIG SAMLING

ISSN 0333-0362

Utgitt av **Landslaget for språklig samling**

Organisasjonsnummer 886 343 922

Ansvarlig redaktør: Hans-Christian Holm

E-post: redaksjon@sprakligsamling.no
(redaksjon@sprakligsamling.no)

Leiar: Vanja Røkkum Jahnsen

E-post: vanja.r.jahnsen@optonet.no

Nettstad: <http://sprakligsamling.no/> (<http://sprakligsamling.no/>)

Adressa til laget og bladet:

Postboks 626 Sentrum, 0106 Oslo

Kontonummer 0532 1078666

Bladpengar: kr 150,-

Medlemspengar (inkluderer bladpengar):

kr 250,- pr. år

for skoleelevar og studentar

kr 125,- pr. år

E-post-adresse for spørsmål om

abonnement og medlemskap:

kasserer@sprakligsamling.no

Hva kan DU gjøre for LSS?

I den siste tida har LSS fått ei rekke nye arbeidsoppgaver av det mer praktiske slaget. Vi har for alvor tatt steget over i den vidunderlige nye datahverdagen, og kan derfor tilby mye for de som har lyst til å engasjere seg. Oppgavene er varierte, og krever forskjellige typer kompetanse. Tidligere har det vært vanskelig å fange opp folk som er interesserte i å bidra med annet enn å skrive i bladet, men det skal ikke lenger være noe problem å ikke få mulighet til å bruke evnene sine hos oss. Her er det ikke noen grunn til å gå rundt og kjede seg!

For de tekniske

Er du dreven i de tekniske sidene ved publisering på nett, er det rikelig med muligheter for å utfolde seg hos oss. Stikkord er XHTML, CSS, XML/XSLT og publiseringssystemet Plone, men kunnskaper om andre relevante ting er også interessant.

For de litt tekniske

Det fins også oppgaver til de som ikke akkurat er programmerere, men likevel har grunnleggende datakunnskaper. Vi har bl.a. en del eldre stoff som vi vil ha lagt til rette for nett, og noe av dette må også skannes først.

For de visuelle

Har du et øye for layout og design og erfaring med grafisk programvare? Da kan du bidra til å gjøre bladet og nettsidene mer spennende visuelt. Nå er innhold uten form i utgangspunktet å foretrekke framfor form uten innhold, men innpakninga vår må være attraktiv om vi skal ha sjanse til å nå ut til nye!

For tradisjonsbærerne

LSS har sjølsagt alltid vært sterkest på det tekstlige og filologiske, og polemiske og språkfaglige artikler vil fortsatt være det som skal bære bladet og nettstedet. Men også her er det nye oppgaver. Vi trenger mer stoff til nettet, og det kan gjerne være av mer generell karakter enn artiklene i bladet, som ofte har vært knytta til aktuelle spørsmål. Det trengs også mer stoff til bladet.

For resten

Noen oppgaver som kan passe for de aller fleste:

- verve medlemmer og abonnenter
- annet redaksjonelt arbeid
- gjøre reklame for bladet og nettstedet
- diskutere i nettforumet vårt (se under)
- lese korrektur på blad og nettartikler
- komme med flere idéer til hva vi kan gjøre framover

Vi har ikke noen form for faste medlemsmøter, men om du bor i Oslo-området og har lyst til å møte andre LSS-ere i den virkelige verden, kan du være med og pakke bladet. Det er ikke noen faste datoer for pakkemøtene, så ta kontakt for å få beskjed når det nærmer seg pakking.

Høres noe av dette interessant ut? Ta kontakt med oss på e-postadressa redaksjon@sprakligsamling.no, og fortell hva kunne tenke deg å bidra med!

Diskusjonsforum for LSS-medlemmer på Internett

Har du noe du har lyst til å diskutere med andre medlemmer i LSS? Prøv nettforumet vårt!

I de siste åra har bladet, landsmøtene og styremøter vært de eneste organiserte foruma der en har hatt mulighet til å diskutere saker internt i LSS. Lokallag er det dårlig med, og heller ikke i Oslo blir det holdt noen form for alminnelige medlemsmøter. For vanlige medlemmer har bladet i praksis vært det eneste stedet der det har vært mulig å føre diskusjoner. For et kvartalstidsskrift som dette fungerer det for djuptpløyende diskusjoner med få og lange innlegg, men kjappere diskusjoner med mange innlegg om mindre saker blir vanskelig å få til. Idédugnader blir i praksis umulig. Vi har derfor oppretta ei gruppe på «Yahoo Groups», som er et reklamefinansiert nettsted der hvem som helst kan opprette diskusjonsgrupper. Vi gjør dette som ei midlertidig ordning. Vi planlegger et forum som er integrert i nettsidene våre, men fram til det er på plass, bruker vi Yahoo Groups. Gruppa er i utgangspunktet åpen bare for medlemmer i LSS. Det er mulig å bruke både nettleser og e-postklient for å delta. Merk at det er mulig å registrere seg som medlem av gruppa uten å registrere seg med en egen brukerkonto på Yahoo.

Forumet ligger på <http://groups.yahoo.com/group/sprakligsamling/>. Kjør debatt!

Framlegg til samlenormal – førti år etter

Tanken bak

Framlegg til samlenormal kom ut som hefte i 1966, med Jakob Skauge, Magne Aksnes og meg som forfattarar. Det var eit resultat av ein prosess som gikk tilbake til skipinga av LSS i 1959. Dette nye laget hadde eit problem eller eit handikapp i forhold til dei andre to språkstridsorganisasjonane, Riksmålsforbundet og Noregs Mållag, nemlig at den ikkje hadde eit konkret språk å kjempe for, berre ein idé om korleis språket skulle bli i framtida. Rett nok var det radikale former i begge målformene som laget støtta opp om, men dei utgjorde ikkje noe sammenhengande system. Derfor var det tidlig klart at laget måtte prøve å konkretisere ein eigen normal, som ei plattform å stå på, og som eit tilbud til dei som ønskte å overskride grensene mellom målformene allerede i det som da var nåtida.

Sjølve prosessen med å forme ut normalen er beskriven i heftet (s. 10-11), med namna på dei som deltok. Som det går fram der, vart det oppnemnt ei nemnd på 13 medlemmer – mest skolefolk, og berre menn! – i 1960 med det oppdraget å utarbeide eit utkast. Utkastet vart sendt rundt i lokallaga, kommentarar vart samla opp, og utkastet vart revidert av ei mindre gruppe personar og trykt i bladet til laget i 1965. Deretter skjedde utarbeidinga av sjølve heftet, som altså kom ut hausten 1966. Magne Aksnes var drivkrafta og sjela i arbeidet, mens Skauge og eg assisterte – Skauge ved å skrive dei politiske delane av innleiing og avslutning, og eg ved å være kritisk gjennomlesar og skrive formverksoversynet. Dette står ikkje i heftet, så det kan nemnas her.

LSS var ein sterkt legalistisk og parlamentarisk organisasjon – den ønskte å halde seg innafor gjeldande lover og reglar og la vekt på at Stortingets autoritet ikkje skulle angripas. Ein ville ha samarbeid og ikkje kamp. Dette går tydelig fram av argumentasjonen i heftet, og det stod i kontrast til Riksmålsforbundets militante motstand mot den offisielle politikken, som hadde klare anti-parlamentariske tendensar. LSS-folka hørte for det meste til i det politiske sentrum og på den moderate venstresida, dvs. i hovedsak i Arbeidarpartiet, Venstre og Senterpartiet, og den sosialdemokratiske tankegangen stod sterkt. Om det å legge fram eit eige normalforslag vart følt som nødvendig, var det også problematisk: Det var om å gjøre å ikkje bli slått i hartkorn med Riksmålsforbundet, som nettopp hadde laga ein privat normal som samlingsmerke i striden. LSS agiterte derfor ikkje for å gi samlenormalen offisiell status, men ønskte å stimulere til at Norsk språknemnd skulle få i oppdrag å utforme ein offisiell samlenormal, som kunne godkjennas av Stortinget. Denne framtidige offisielle normalen meinte laget burde introduseras som eit frivillig alternativ i skolen, gjerne på forsøksbasis. Dette er det òg gjort greie for i innleiingsdelen av heftet (s. 12-13). At vi som stod bak, håpa på ei historisk rolle som dei som peika ut vegen som statsmaktene og «utviklinga» etter kvart ville slå inn på, er ei anna sak.

Mottakinga

Det første normalutkastet kom i 1963, og vart spreidd i ei stensilert utgave. Eg fikk det som medlem av Språklig

samlings elevlag på det daværande landsgymnaset på Vinstra. Eg ytra ein god del kritikk mot det – internt i laget – fordi det tok for lite omsyn til nynorsk og var for Oslofjordsorientert i formvalet. I 1965 flytta eg til Oslo og kom inn i LSS-miljøet, og eg vart med i dei vidare diskusjonane og revisjonane det følgjande året. Resultatet vart mindre einsidig enn eg meinte førsteutkastet hadde vore.

I heftet (side 11) står det ei kort beskriving av den umiddelbare mottakinga av samlenormalen etter den foreløpige offentliggjøringa i 1965. Og det er egentlig ikkje så mye meir å si. Heftet vart ikkje meldt i særleg grad; i utklippsboka mi har eg berre ei melding av Olav Dalgard i Arbeiderbladet. Og han var ein av våre eigne. Det virker som samlenormalen var utdebattert før heftet var ferdigtrykt. LSS hadde krefter til å gjøre det filologiske grunnarbeidet med å forme ut ein sann normal, men ikkje til å bære den fram organisatorisk og politisk. Tendensen i språkstriden gikk snart i ei heilt anna retning, der LSS stort sett fikk si fulle hyre med å forsvare ein språkpolitikk som alt var under – om enn omstendelig – avvikling. Dei nye språkpolitiske strømningsane som oppstod etter kvart, var prega av ein reaksjon mot både den tradisjonelle riksmåls- og høgnorskpolitikken og mot den sosialdemokratiske ideologien bak samnorskpolitikken, og det førte til at jamvel vi i LSS sjøl la samlenormalen til side til fordel for ein maktkritisk folkemålspolitikk. Det skjedde da «seksiåttarane», som eg i denne sammenhengen hadde vore ein av dei tidligaste representantane for, overtok midt på syttitallet.

Linjene fram til i dag

Var samlenormalen (et forsøk på) en språkrevolusjon?

Det kommer an på hva leseren synes om språket i denne artikkelen. Hittil har jeg skreve nynorsk, men fra nå og ut artikkelen skriver jeg bokmål. Men jeg skriver heile tida etter samle-normalen! Og da velger jeg de mest tradisjonelle formene fra hver målform som vi slapp inn i normalen. Så kan leseren bedømme hvor «radikalt» det er.

Om jeg får lov å gjette, så trur jeg ikke leseren vil se på dette språket som særlig oppsiktsvekkende nytt eller merkelig. Nynorsken ovafor er bare litt mer «utvanna» enn den vi vanligvis leser som «mainstream-nynorsk» i dag. Og i bokmålet jeg skriver nå, vil jeg tru at i alle fall LSS-folk ikke ser store forskjellen fra det de sjøl prøver å skrive innafør dagens offisielle normal.

Samlenormalen bestod egentlig bare av ei avskalling av en del markert konservative former i begge målformene, og så reiv vi ned grenselinja mellom målformene slik at brukerne skulle kunne kombinere former fritt innafør denne ytre ramma. I noen tilfelle gikk vi lenger og «påbaud» former som ikke var tillatt innafør (en av) de offisielle normalene etter 1959 – for det meste bokmålsformer i nynorsk, men ikke bare. Ikke minst gjaldt det supinum av sterke verb, som var det vanskeligste punktet vi hadde å stri med, og der det også var klare uenigheter oss imellom. Det blei et kompromiss der «vikske» og «nynorske» former blei likestilt (krope – kropsi – krypi), men t-en som fremdeles er eneform i bokmål, insisterte vi på å ta vekk – på linje med et-endinga i a-verb. Former som krøyp (tatt inn på linje med kraup, men på bekostning av krøp) og krypi, var nok de mest avstikkende, og klart mer «anstøtelige» for mange da enn jeg trur de ville være nå. Men ellers bestod normalen nesten bare av skrivemåter som var etablerte i norsk skriftspråk fra før.

På syttitallet blei samlenormalen kritisert av mange for å være teknokratisk – fordi den var satt opp av fagfolk

uten at det var tatt spesielt hensyn til talemålsvariasjon. Jeg delte sjøl denne kritikken og tok altså «sjølkritikk» på den tida. I dag er jeg mindre sikker på at «teknokratisk» er det riktige ordet. Jeg trur i alle fall ikke at vi var mer teknokratiske enn språknormerere må være pr. definisjon – all normering må nødvendigvis ha ei «teknisk» side. Men det er viktig å være bevisst på at språket faktisk er i bruk og internalisert av mange mennesker, og at det skal være til for brukerne. En kan ikke bare bestemme hva en vil, ut fra ideologi og (språkhistoriske) fagkunnskaper, uten å ta hensyn til dette. Det gjelder særlig når en har makt til å bestemme over folk, men det gjelder også når en, som vi, ønsker å få frivillig oppslutning om et prosjekt. Dette er et punkt samnorsktradisjonen (ikke bare LSS) har hatt problem med.

Jeg mener at vi i 1960-åra tok mye hensyn til folks skrivevaner, og vi la vekt på å vise at vegen fram til et samnorsk ikke behøvde bety at en skapte et nytt språk ut av det blå. Vi bygde på de tradisjonene som allerede fans. Resultatet var en normal med mye valgfrihet (om enn mindre enn i de offisielle normalene; valgfriheten blei sett på som et nødvendig onde), og med rom for et markert bokmål og et markert nynorsk, men slik at fellesområdet mellom dem blei utvida og ytterkantene sanert. Vi imiterte til og med ordninga med hovedformer og såkalte klammeformer. (Men når en blar igjennom normalen, finner en ingen klammefomer, bortsett fra formene [ham] og [de] som objektsform i avsnittet om pronomen. Grunnen er nok at klammene først og fremst skulle løyse indre uenigheter i den store nemnda som la fram førsteutkastet, og at vi i revisjonen klarte å kvitte oss med de fleste av dem. Vi burde nok ha droppa systemet heilt, siden det ikke hadde noen funksjon i et privat normalforslag som baserte seg på frivillig tilslutning.)

De ideologiske konjunktorene har uansett ikke støtta samnorskpolitikken de siste tiåra. Nynorsken har, trass i nedgang i skolemålsprosenten, styrka seg, ikke minst som region-

språk, ved å bli tatt i bruk på flere samfunnsområder enn før, og den blir stadig mer «nøytralisert». I alle fall har den blitt det hittil. I bokmålet har vi hatt ei noe schizofren utvikling, markert ved framgang for den moderat-konservative varianten i offentlig bruk og i skrift allment, samtidig som avformaliseringa av språkbruken har sikra mange talemålsnære former en tryggere posisjon som «nøytralt» og «umarkert» språk. Staten har offisielt gitt opp tilnærmingspolitikken til fordel for en stabil tospråkspolitikk, men i språkbruken må vi regne med fortsatt ustyrt tilnærming.

Ideen om å styrke de folkelige formene i bokmålet i nøytral stil, lever et noe anonymt liv, men den lever. LSS gjorde et forsøk på å fronte en slik politikk i 1986, da vi gav ut ei rettleiing i «Å skrive radikalt bokmål», som heftet hette. Det holdt seg innafør den offisielle normalen, og kan for så vidt stadig være et alternativ for dem som ønsker å skrive radikalt, men synes «samlenormal» høres for drastisk ut. Men nå venter vi jo alle på ei ny rettskriving, og vi veit ikke hvordan den vil bli.

Dersom staten nå vil normere de to målformene bort fra hverandre i så stor grad at det åpner seg et tomrom i midten, samtidig som talemålet konvergerer gradvis nettopp innafør dette midtområdet, så kan det kanskje skje at samnorskbevegelsen vakner til liv på et nytt grunnlag. Da kan det være nyttig at samlenormalen er tilgjengelig som en illustrasjon på hvordan en kan skrive norsk i dette språklige midtsjiktet – uten at det blir full sammenmelting av det, for variasjon i norsk tale og skrift vil vi fortsette å ha lenge ennå. Jeg trur normalen i hovedsak kan fungere godt fremdeles, nettopp fordi vi da var så forsiktige med å føre inn heilt nye former. Men det er sikkert ting der som ikke vil passe for unge språkbrukere i dag, og som vil trenge revisjon om normalen skulle komme i bruk. Det må likevel de unge språkbrukerne som måtte ha interesse av dette, sjøl finne ut av. ■

ARNE TORP:

«Kom senerehen til andre resultater»

Kommentar til en artikkel av Arne Torp i Språklig samling nr. 2/2000

Med dette Peer-Gynt-sitatet vil jeg gjerne som han få lov til å gå i rette med min egen konklusjon i en lang artikkel med tittelen «Et systemproblem i det radikale bokmålet», der jeg særlig drøfta partisippformer av sterke verb i radikalt bokmål: Bør det hete *skrevet* og *funnet*, slik den offisielle normen er i dag, eller bør det hete *skreve* og *funne*, der den sistnevnte formen faller sammen med nynorsk, mens den førstnevnte ikke gjør det, eller bør det hete *skrivi* og *finni*, der begge formene faller sammen med folkemålet i Oslo, men bare den førstnevnte med nynorsk skrift?

I artikkelen i 2000 konstaterte jeg at mange mennesker av den kategorien jeg noe respektløst karakteriserte som knotere bruker former i talemålet sitt som *drukke*, *hjulpe* og *truffe*, der bare den første faller sammen med nynorsk skriftnorm, mens de to andre helt klart samsvarer med bokmålsformene *hjulpet* og *truffet* (jf. nynorsk *hjelpet* og *treft*), men uten den *t*-en som normalt også følger med i bokmålsuttalen.

I 2000 tenkte jeg da slik som alle språknormerere før også ser ut til å ha gjort, at når en bytter ut en svak form som *kastet* med *kasta*, så er det nærmest en logisk konsekvens at en sterk form som *drukket* må bli *drukke* eller i alle fall en form uten *-t* til slutt. Dette er imidlertid neppe så opplagt som jeg mente for fire år siden, og jeg skal her

argumentere for at sterke partisippformer som *drukket* godt kan forenes med svake former av typen *kasta*.

Som de fleste sikkert kjenner til, fins svake former av typen *kastet* bare i én varietet av norsk folkemål i tradisjonell forstand, nemlig bergensk. Denne dialekten har derimot sterke partisipper uten *-t*, altså *drukke* osv. Det vil altså si at i norsk talemål fins sterke partisippformer som *drukket*, *hjulpet* og *truffet* med uttalt *-t* bare i standarduttalen av bokmålet, alle andre former av norsk talemål – medregna folkemålet i Bergen – har former som ender på vokalene *-e* eller *-i*. Det betyr altså at man med full rett kan si at *-et*-endelsen i *sterke* partisipper ut fra systemet i norsk folkemål kan betraktes på linje med den samme endelsen i bestemt form av intetkjønnssubstantiver. Dette mener jeg kan få interessante konsekvenser for synet på hva som vil være konsekvent normering av dette punktet innafor det radikale bokmålet.

Hvis man velger å beholde den skrevne *-t*-en i former som *drukket*, *hjulpet* og *truffet*, kan man altså gi en regel som i all sin enkelthet lyder slik: ***-et* som grammatisk endelse i skrift uttales alltid som *-e*.** Den regelen som gjelder for konservativt bokmål i dag, lyder derimot slik: ***-et* som grammatisk endelse i skrift uttales som *som -e* i substantiv og som**

***-et* i verb:** *Hun har sunget og badet på badet.* Her må altså *badet* uttales forskjellig i de to tilfellene – først med og deretter uten *-t*. På radikalt bokmål blir det derimot ganske enkelt slik: *Hun har sunget og bada på badet* – med «stum» *-t* både i *sunget* og *badet*.

Å skrive *har kasta* uten *-t*, men *har drukket* med *-t*, er ikke mer inkonsekvent enn at man på nynorsk i substantiv skriver *det auga* uten *-t*, men *det eplet* med *-t* – det er nemlig bare etter *-e* at *-t* kan være stum i norsk skrift – former som *hev kastat* og *det augat* har ikke eksistert i norsk skrift etter landsmålsrevisjonen av 1901.

Etter mitt syn er det altså ikke noe behov for justering av bokmålet på dette punktet i det hele tatt – den nåværende normen er helt ålreit som den er! Det eneste som trengs, er at «statsministernormen» for *uttale* av bokmålet slår gjennom på brei front – Kjell Magne Bondevik er nemlig en av dem som bruker et relativt bokmålsnært talemål med *a*-endelser i svake verb og partisippformer på *-e* uten *-t* i sterke! Og tenk på hvor mye enklere det blir for utlendinger som skal lære norsk, når de kan droppe alle *t*-er i grammatiske *-et*-endelser, uten å bekymre seg for om ordet er verb eller substantiv! ■

Ivar Aasens ordtak i ny bok

Ivar Aasen: Norske ordtak

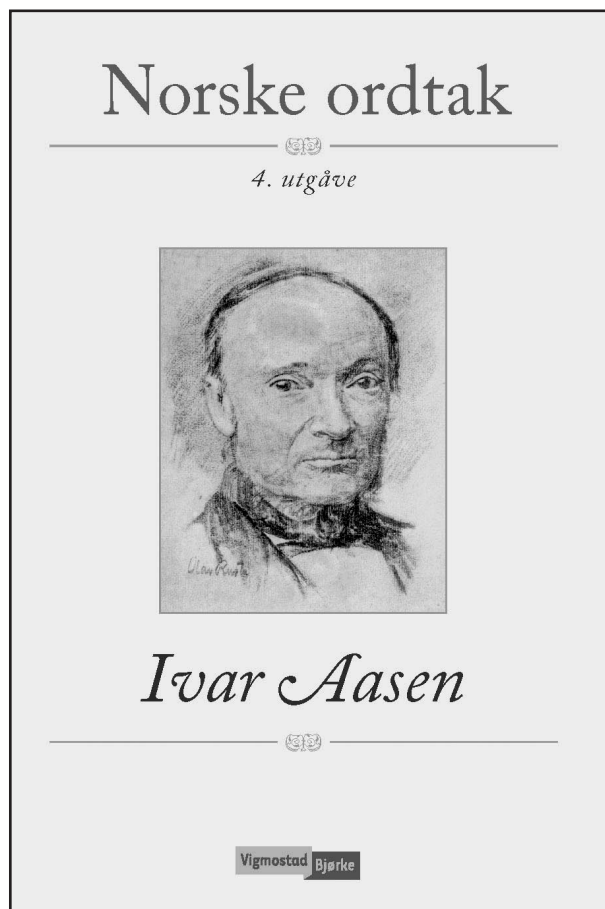
4. utgåva

*Ved Johannes Gjerdåker og Gudmund Harildstad
Vigmostad Bjørke, Bergen 2003*

Ivar Aasen var systematikar på sin hals. Alt som barn førte han register over trostane han tok livet av. Sidan samla han plantar, og tenkte vel på å bli botanikar. Så tok han for seg sunnmørsspråket, og laga like godt ein grammatikk over regelverket han fann der. Så vart det meir språkforsking, ordboka over det norske språket, og som krona på verket: landsmålet.

Men Ivar Aasen var som vi veit også ein av våre finaste lyrikarar, oppteken av menneskelege forhold, tradisjonar og moralske spørsmål. Ein slik folkeleg fellesarv fann han i ordspråka våre. Han spurde seg for og skreiv dei ned på alle studieferdene sine, og han meinte det var ei skam at dei ikkje var samla i bokform, slik det var gjort for lenge sidan i Danmark, i Sverige og mange andre land. I ekte nasjonal-romantisk ånd leita han etter det særnorske i våre felles erfaringar og veremåtar. Dette fann han i dei kortfatta, tilslippte ordspråka, der også ordbruk og seieform var så viktig, slik han lærte å bruke det i si eiga diktning. Heilt frå 1830-åra heime på Sunnmøre, og sidan på alle studiereisene sine, samla han ordspråk om alle slags livsforhold, det vart mest 5000 i alt. Andre interesserte hadde gjort det same frå sine landsdelar, og overlét han funna sine, så han kunne bruke alt dette til første utgåva av *Norske Ordsprog* i 1856. Han reviderte verket i 1881, da fekk det den forma denne fjerde utgåva framleis har.

Etter å ha prøvd seg fram, ordna Aasen ordtaka på sin spesielle måte: alfabetisk etter nøkkelordet i utsagnet. Under bokstaven L finn vi stikkordet *læra*, og under det igjen eksempla, som: «Det som er lenge *lært*, er seint gløymt». (Ein god leveregel i vår tids reform-pedagogiske kortsyn.) Slik blir boka lett å finne fram i, ei skattkiste å leite i, ei frisk kjelde av gjennomprøvd livserfaring, menneskeleg samvære, og folkeskikk. *Norske ordtak* gir dessutan nødvendig inspirasjon til alle taletrengde, både i høgtideleg høve, og når dei

skal takke for maten. Her vil dei finne ord og tankar for alle anledningar, og ikkje minst oppfordring til å uttrykke seg knapt og konsist, med symbolske undertonar. Til og med Dagbladet oppdaga det for eit partre år sidan, og hadde ein serie med Aasen-fyndord gåande i lang tid.

Vi andre kan hygge oss med å bla i den vakre boka, og hente fram alt frå sjølvsgagde tankar som: «Like born leikar best», til meir fleirbotna lærdommar, som: «Næst ved land er verst å sigla», eller som det heiter i eit gammalnorsk ordtak: «Mange druknar nær land». Ei triveleg, lærerik og nyttig bok, ein klassikar som verkar like allmenngyldig i dag som da ho kom ut første gong for snart 150 år sidan. ■

Språklig avmakt i globaliseringas tidsalder

Ser vi på utviklinga globalt, er det grunn til å spørje om norsk vil vere i bruk om 100 år. I dag vert norsk angripe frå minst to kantar: Utanfrå av engelsk (les angloamerikansk) og innanfrå av at stadig fleire ikkje lenger har norsk som morsmål, men lærer norsk som andrespråk. Språklege puristar vil dessutan hevde, ikkje minst med referanse til språket i aviser og media, at norsk er i forfall fordi stadig færre skriv korrekt. Dette er ikkje særnorske fenomen. Med unntak av engelsk, sterkt støtta av teknologiske språk knytt til data, e-post, sms, osv, er alle andre språk meir eller mindre på defensiven. Derfor har da også tradisjonsrike kulturnasjonar som Sverige, Tyskland, for ikkje å snakke om Frankrike, sett i verk tiltak for å verne om sine språk. Språk som i utgangspunktet står langt sterkare enn minispråket norsk.

Korleis møter det politiske Norge denne trusselen? For å være ærleg er det vanskeleg å sjå eit einaste tiltak med politisk kraft og økonomisk tyngde bak. Faktum er at dei to tema som vert diskutert mest intenst på den språklege arenaen for tida – spørsmålet om obligatorisk sidemål og omfang og finansieringsordning av opplæring i norsk som andrespråk – bae bidrar til å gjere vondt verre. I eit lite og sårbart språksamfunn som det norske må det setjast inn heilt andre ressursar for at alle innvandrarar skal få lære norsk. Det at stadig fleire norske borgarar ikkje bruker/forstår norsk, vil sjølvsagt vere med å undergrave det vesle norske språksamfunnet. Enda verre er det at i ei tid da alle krefter burde vore sett inn i kampen mot den angloamerikanske språkimperialismen, bruker vi krefte til å krangle om sidemål. Snakk

om strutsepolitikk! Sjølvsagt meiner ikkje eg som nynorskbrukar (ein minoritetsvariant av eit minispråk) at vi skal legge oss flate for bokmål/riksmål. Men når problemstillinga er om norsk som språk skal overleve, må spørsmål om bokmål/riksmål, nynorsk, dialekt, samnorsk, sidemål, osv. verte underordna. For snart 40 år sidan kjempa eg som leiar av studentmållaget på barrikadane for nynorsk i den lokale norske språkstriden. I dag må vi alle stå på barrikadane for norsk i den globale språkstriden. Og da meiner eg i prinsippet norsk i alle sine mange variantar!

Det er synd at samnorskalternativet er brukt opp. Gitt den nåverande angloamerikanske språktrusselen hadde kanskje samnorsk kunna fungert samlande i motstanden dersom samnorskideen hadde vorte lansert først nå. Men for folk flest er samnorsk i dag eit skjellsord som neppe kan fungere samlande og motiverande i forsvarskampen mot den angloamerikanske språkimperialismen. Men kva med *allnorsk*? Altså eit forsvar for norsk i alle variantar! Med andre ord, i staden for å stridast om bokmål/riksmål, nynorsk – med sidemål som logisk konsekvens – kunne vi konsentrere oss om å verne norsk. Og da ut frå prinsippet om å «la de hundre blomster blomstre». Ein slik politikk ville krevje semje om kva som er norsk versus ikkje-norsk, men elles ikkje vere orientert mot raudblyanten og kva som er «korrekt» språkbruk.

Språklege puristar og filologar vil nok hoppe til over dette. Eg er ikkje filolog, men psykolog og samfunnsvitar. Derfor er eg ikkje så opptatt av rett og rangt når det gjeld ortografi, grammatikk og ordvalg. For meg er det vesentlege at norsk språk – som

vi har utvikla gjennom generasjonar for å forstå omverda og oss sjølve på vår måte – skal få sjanse til å overleve. Dersom engelsk overtar i løpet av eit par generasjonar, vil det vere eit lite bidrag til globaliseringa, men det vil utgjere eit stort tap for det norske folkets mulegheit til å forstå seg sjølv og omverda på sine egne premisser.

For om lag 35 år sidan kartla eg samspelet mellom språk og samfunn og studerte sosiale sider ved språket i bruk. Desse arbeida vart publiserte i ei lita bok med den programmatisk tittelen *Språk er makt*. Hovedpoenget var å vise at det er gjennom språket vi grip og forstår, ja, delvis skaper røyndommen. Og det er gjennom språket vi forstår oss sjølve og vår eigen identitet. Derfor får den som har kontroll over språket makt. Gjennom stadig nye utgaver (den foreløpig siste i 1996) har *Språk er makt* fylgt endringar i samfunnet slik dei vert spegla i språket.

Hadde eg skrive bok om samspelet mellom språk og samfunn, mellom språk og identitet i dag, tvilar eg på om eg hadde våga bruke tittelen *Språk er makt*. Det var ein tittel eg brukte programmatisk for å få fram dei potensielt emansipatoriske trekk ved språket. Gjennom språket ditt grip og forstår du omverda på din måte! I dag ville ein like sannsynleg tittel på mine analyser av samspelet mellom språk og samfunn ha vorte *Språk er avmakt* eller *Språkleg avmakt*. Det skuldast ikkje berre at eg har vorte 35 år eldre sidan eg skreiv *Språk er makt*.

I eit makt- og minoritets-majoritetsperspektiv må vi realistisk rekne med at norsk vert behandla like stemoderleg i det globale verdssamfunnet som samisk vert behandla i det norske samfunnet. Samisk er rett nok verna

i sjølvaste grunnlova, men dette paragrafvernet er vel nesten det einaste krafttaket det norske storsamfunnet har tatt for å verne samisk. Det norske språket kan ikkje vente større omtanke frå verdssamfunnet i ei tid da små minoritetsspråk, som det norske, dagleg er truga av utrydding. Nei, utan radikale grep og skikkelege krafttak er det ikkje spørsmål om norsk vil forsvinne, men *når*.

Kvifor verne om det norske språket? Ville det ikkje forenkle verda om alle snakka engelsk og forsto kvarandre? Ideen om eit felles språk (jf. esperanto) er ein vakker draum, for den babelske språkforvirring skaper mange problem. Likevel vil det ha sine store omkostningar om norsk vert borte, i alle fall for dei to-tre generasjonane som vil utgjere overgangsfasa. Viktige grunnar er nemnt over: Språket er ein vesentleg berar av vår identitet og språket representerer den måten å gripe og forstå røyndommen på (*weltanschauung*) som er utvikla gjennom generasjonar i vårt karrige land. Ut frå eit mellommenneskeleg maktfordelingsperspektiv er det viktig at ikkje det angloamerikanske perspektivet tar kontrollen over alle

ved at alle snakkar berre engelsk. Ein annan viktig grunn er at språk (felles «stammespråk») utgjere ein vesentleg føresetnad for å skape sosiale og kulturelle fellesskap der vi tar ansvar for kvarandre og viser omsorg. Tidlegare har eg vore mest opptatt av å synleggjere makt og påvirking i språk og kommunikasjon. I den nye boka *Det omsorgsfulle mennesket* (red. Nafstad, Oslo: Gyldendal Akademisk) prøver eg i mitt kapittel å synleggjere språk og kommunikasjon som ein føresetnad (ein av fleire) for å ta ansvar for kvarandre og vise omsorg.

Viktigaste grunnen er derfor at det primært er gjennom språket at kultur og verdier, t.d. fellesskapsverdiane i velferdssamfunnet vårt, vert overført frå ein generasjon til den neste. I ei globalisert verd utan små samfunn, som Norge med sitt/sine «stammespråk», ville det sannsynlegvis vere langt vanskelegare å etablere og oppretthalde slike fellesskaps- og gjensidige velferdsordningar. Fordi språk ikkje dreiar seg primært om filologi, ortografi, grammatikk, korrekt språkbruk, osv., men er uttrykk for djupt mellommenneskelege relasjonar, som makt og omsorg, må det

visast kreativitet og takast radikale grep for å verne norsk språk – og kultur – i ei tid prega av angloamerikansk språkleg dominans i globalt perspektiv. ■

Tidligere publisert i Aftenposten

eringsvilkår trengar av avisel
ftenpostens generelle vilkår.
no/generellebetingelser).

Styret i LSS 2004-2005

Vanja Røkkum Jahnsen, leder
Arne Torp, nestleder
Ellen Skolseg, sekretær
André Stryger, kasserer
Thomas Hoel, styremedlem
Elsa Kristiansen, styremedlem
Hans-Christian Holm, styremedlem
Ivar Hundvin, varamedlem
Pål Styrk Hansen, varamedlem
Eric Papazian, varamedlem

LSS sine medlemmer og varamedlemmer i Norsk språkråd

Arne Torp (bokmål)
Ellen Skolseg (vara)
Lars S. Vikør (nynorsk)
Rolf Theil (vara)

Språklig frihet i Aftenpostens nettredaksjon!

Ja, det høres uvirkelig ut, men i Aftenpostens nettredaksjon er det faktisk en viss språklig frihet. Og da snakker vi ikke engang om NTB-meldingene og leserinnlegga som slipper gjennom usensurert, men om stoff som er produsert av redaksjonen.

Nå er det vel ikke snakk om et fullt frislepp med helt fri flyt av diftonger, hunkjønnsord og annen styggedom, men som bildet under viser, kan en finne ganske oppsiktsvekkende eksempler på hva som går an. A-ender i ord som *jenta*, *setra* og *kua* er allerede lov i riksmål, ettersom alternativa med *-en* vel blir

for krøkkete og unaturlige også for den jevne riksmålsbrukeren, men å skrive *trappa* er å gå et godt stykke lenger. I *trappa si* er det til og med snakk om ei ekte hunkjønnsform, med samsvarsbøying i det etterstilte eiendomspronomenet. Til alt overmål finner vi også en garpegenitiv (*Trondheim Havn sine nettsider*). I språkspalta på samme nettsted kan vi lese om garpegenitiv: «Garpegenitiv regnes ikke som korrekt norsk, og det bør den vel heller ikke». I spørrespalta på nettsidene til Riksmålsforbundet, der de ikke helt har bestemt seg for om det heter «genitiv» eller «genetiv»,

blir ikke konstruksjonen avvist som ukorrekt, men den kan i det minste «holdes unna velpleide [sic] skriftlige fremstillinger». Nuvel.

Den anonyme artikkelforfatteren klarer seg ganske fint helt til slutten, der han/hun plutselig blir litt ustø og ender på *trappen*. Vi hadde gjerne sett a-ender i verba også, noe som hadde gitt et mer stringent språk, men det er kanskje for mye forlangt. Kanskje de dukker opp til neste gang? Uansett må dette applauderes, med håp om at papirutgava snart følger etter på frihetens vei. ■

03

INNENRIKS

Oppdatert: 18. august 2004 kl.09:48

Fant granat på trappa

Overraskelsen var stor da en leieboer i Skippergata i Trondheim fant en granat på trappa ved inngangsdøra si.

Politiet ble varslet og Forsvaret har nå hentet granaten for å ta den nærmere i øyesyn. Major Berg fra Forsvaret meddelte at granaten var en del av en 155 mm sprenggranat som forsvarer bruker ved øvelser. Ifølge Trondheim Havn sine nettsider inneholdt granaten ingen eksplosiver da den ble funnet.

Majoren gir stor honnør til vedkommende som meldte i fra, og måten saken ble håndtert på av Trondheim Havn. Det er fortsatt uklart hvordan og hvorfor granaten havnet på trappen.

(Aftenpostens nettredaksjon)

Søk i våre artikler (siste 3 med)

Hunkjønn og garpegenitiv på aftenposten.no: «fri sprogutvikling» i praksis?

N. BORCHGREVINK:

De, dem, dere

Olav Momrak Haugann gir i nr. 1/2004 inntrykk av at britene sier *du* til hverandre. De gjør de ikke. De sier *dere*. Det gjør franskmennene også, og det burde vi også gjort. Men dessverre ansees ikke denne formen som høyverdig: «Pell dere vekk,» kan en konstabel si til en enkelt person, og det lyder ikke så godt.

Og mens *dere* kan brukes i entall, kan *De* brukes i flertall, både av høy og lav. Bernt Anker brukte *de* i en tale til kadettene, og på befalskolen sa vår stallmester: «De skal ri en runde rundt festningsplassen, i et rolig og verdig trav, og ikke se ut som indianerer».

Og siden vi først er inne på pronomenene, så har vi da på den ene siden «folket», som sier *dem* for *de* mens ubevisste riksmålfolk sier *de* på ustede av redsel for «demming». For å vise hvor galt det kan føre avsted bruker jeg denne: «Her er vottene dine, Per-Ole, ta på deg de!».

HANS-CHRISTIAN HOLM:

Er «vårt sprog» avskaffet?

I 1940 skreiv Arnulf Øverland, en av de mer aggressive debattantene i riksmålsbevegelsen, et foredrag med tittelen «Er vårt sprog avskaffet?». Det han sikta til var den gjeldende språkpolitikken og rettskrivinga, der en del typiske riksmålsformer ikke var tillatt i bokmålet. Riksmålsretorikken nådde den gangen ofte svimlende høyder, og Øverland gikk så langt som til å stille dette retoriske spørsmålet, om riksmålet rett og slett var blitt avskaffa.

Nå, noen tiår seinere, er det mye som tyder på at han fikk rett, i alle fall om vi skal holde oss til den samme ordbruken. Det språket som Øverland brukte kan i dag virke nokså gammaldags, fullt av tradisjonelle riksmålsformer, og er uvanlig i bruk. Men det er ikke myndighetene som har gjort jobben med å «avskaffe» dette. I 1981 fikk bokmålet tilbake mye av det gamle, og riksmålsfolk har helst kjørt si egen linje uavhengig av bokmålsnormen, så de kan vel ikke skyldes på andre enn seg sjøl.

Tittelen på foredraget til Øverland kan få stå som eksempel på endringene. De fleste ville i dag ikke en gang vurdert å skrive *vårt sprog* om de ikke ønsker å bruke et språk som er sterkt

stilistisk markert. Det er *språket vårt* som gjelder i alle former for skriftlig norsk, fra høgnorsk til riksmål. I riksmålsretorikken har det ofte vært understreka at reformer skal begrense seg til å justere stavemåter for et nå for tida mer imaginært «landsgyldig talemål». Det vil si at endringer som å innføre *å* for *aa* i skriftspråket er greit, ettersom det ikke rører ved strukturene i språket. Det skal altså bare være et spørsmål om kodifisering, og 1907-reformen skulle visst holde i massevis. For Øverland sitt *vårt sprog* kan det passe, ettersom det der bare er ortografiske endringer i forhold til det norsk-danske *vort Sprog*. Men videre til *språket vårt* skjer det ganske mye. Fra *sprog* til *språk* er det ikke bare det ortografiske fra *o* til *å*, men også *g* til *k*, som gir en helt annen uttale. I tillegg har vi også fått ei helt annen ordstilling, nemlig den typisk norske med etterstilt eiendomspronomen. Da får vi naturligvis også bestemt form i substantivet, og resultatet blir en konstruksjon som skiller seg fint lite fra *Spraaket vaart*, som det kunne hete på 1800-talls landsmål, mens riksmålet ennå var vanskelig å skille fra dansk. Forskjellen mellom dagens *språket vårt* og

landsmålets *Spraaket vaart* er bare ortografisk, mens grunnstrukturen er lik – og helt forskjellig fra den eldre riksmålsvarianten.

Men er det ikke dette riksmålfolket kaller «naturlig utvikling»? Om en med «utvikling» mener en hvilken som helst form for endring, kan det kanskje være så. Men om «utvikling» skal bety endring til noe nytt, er det tvilsomt om vi kan bruke det begrepet her. Det er kanskje noe nytt for eldre riksmålbrukere, men ganske gammalt nytt for oss andre, og ikke noen form for «utvikling». Da er det vel heller snakk om ei *naturlig avvikling* av riksmålet – der *vårt sprog* er avskaffa.

Innhold 3 - 2004

2 Redaksjonelt: Aftenposten

3 Hva kan DU gjøre for LSS?

4 LARS S. VIKØR: Framlegg til samlenormal – førti år etter

6 ARNE TORP: «Kom senerehen til andre resultater»

7 RAGNAR ØVRELID: Ivar Aasens ordtak i ny bok

8 ROLV MIKKEL BLAKAR: Språklig avmakt i globaliseringas tidsalder

10 HANS-CHRISTIAN HOLM: Språklig frihet i Aftenpostens nettreddaksjon!

11 N. BORCHGREVINK: De, dem, dere

11 HANS-CHRISTIAN HOLM: Er vårt sprog avskaffet?

Bli med!

Er du opptatt av språkspørsmål? Vil du støtte arbeidet for:

- et folkelig bokmål og et folkelig nynorsk?
- ei gradvis og gjensidig tilnærming mellom de to målformene på grunnlag av det talemålet folk flest bruker?
- rett for alle til å bruke sitt eget talemål uten å bli nedvurdert?
- reell jamstilling mellom bokmål og nynorsk?
- reelle rettigheter for de språklige minoritetene?

Da er Landslaget for språklig samling noe for deg!

Medlemskap og abonnement

Medlemskap i LSS koster kr 250,- per år, eller kr 125,- om du er skoleelev eller student. Medlemskap inkluderer abonnement på bladet. Om du bare vil abonnere på bladet, koster det kr 150,- per år. Send e-post til kasserer@sprakligsamling.no, eller skriv til Språklig Samling, Postboks 636 Sentrum, 0106 Oslo.

Bidra aktivt?

Det meste av aktiviteten i LSS dreier seg om bladet og nettstedet. Om du har lyst til å hjelpe til med å lage et enda bedre blad eller være med på å bygge opp det nye nettstedet vårt, er det bare å ta kontakt. Alle slags bidrag er av interesse! E-postadresse: redaksjon@sprakligsamling.no.

Nettsted: sprakligsamling.no (sprakligsamling.no)

Diskusjonsforum for medlemmer: <http://groups.yahoo.com/group/sprakligsamling/>
